

Koks senėjimas? Konceptualizavimas, matavimas ir politinės implikacijos

Jekaterina Navickė, Žeimantė Straševičiūtė

Socialinės politikos katedra, Vilniaus universitetas, Lietuva

SANTRAUKA

Šiame pristatyme analizuojamos sąsajos tarp šiuolaikinės Vakarų visuomenės, ypač ES, populiarių normatyvinių senėjimo teorinių koncepcijų ir to, kaip matuojamas senėjimo procesas. Didėsni dėmesį skiriame alternatyvioms senėjimo sampratoms, peržengiančioms dominuojančios aktyvaus senėjimo koncepcijos susitelkimą į ekonominį aktyvumą. Galiausiai aptariame galimybes kurti įtraukias, kontekstui jautrias politines strategijas ir rodiklius, kurie atspindėtų įvairias senėjimo trajektorijas ir skatintų gerovę, saugumą bei prasmės jausmą vyresniame amžiuje, neapsiribojant aktyvaus senėjimo koncepcijos ribomis.

POLITINĖS IMPLIKACIJOS

Teorinės senėjimo koncepcijos ir jų empiriniai matavimai yra normatyvinio pobūdžio, skirtingu mastu pabrėžiantys atskiras senėjimo dimensijas. Konkrečiau indekso pasirinkimas ir taikymas gali lemti prioritetus ir išteklių paskirstymą politiniame kontekste. Tai gali turėti teigiamą poveikį, prisidedant prie diskriminacijos dėl amžiaus mažinimo ir skatinant stiprybėmis grįstą požiūrį, arba neigiamą poveikį, įtvirtinant normatyvinius standartus ir nerealistiškus lūkesčius vyresnio amžiaus žmonėms. **Sveiko, aktyvaus ir produktyvaus senėjimo koncepcijos** yra instrumentinės, jose trūksta subjektyvumo (psichologinės / kognityvinės dimensijos) ir yra pabrėžiami biomedicininiai, produktyvumo aspektai. **Atsparaus ir optimalaus senėjimo koncepcijos** akcentuoja psichologinę ir socialinę dimensijas, taip pat individualų prisitaikymą, todėl kyla rizika normalizuoti struktūrines problemas, pernelyg racionalizuoti žmonių elgesį ir jų pasirinkimus. **Pozityvaus ir sėkmingo senėjimo koncepcijos** yra skėtinės, turi stiprią normatyvinę konotaciją, tačiau kartu gali praplėsti politines diskusijas ir prisidėti prie labiau subalansuoto, integruoto senėjimo politikos modelio. Vis dėlto, pastarosios koncepcijos trūksta lengvai prieinamų ir plačiai pripažintų empirinių matavimų.

LITERATŪRA:

1. Aldwin, C. M., Spiro III, A., & Park, C. L. (2006). Health, behavior, and optimal aging: A life span developmental perspective. *Handbook of the psychology of aging*, 85-104.
2. Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1990). *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences*. New York: Cambridge University Press.
3. Dillaway, H. E., & Byrnes, M. (2009). Reconsidering successful aging: A call for renewed and expanded academic critiques and conceptualizations. *Journal of applied gerontology*, 28(6), 702-722.
4. Dommaraju, P., & Wong, S. (2021). The concept of productive aging. In *Assessments, treatments and modeling in aging and neurological disease* (pp. 3-11). Academic Press.
5. Foster, L., & Walker, A. (2021). Active ageing across the life course: towards a comprehensive approach to prevention. *BioMed Research International*, 2021(1), 6650414.
6. Gonzales, E., Matz, C., & Morrow-Howell, N. (2020). Introduction to special issue: Productive aging. *Clinical Social Work Journal*, 48(2), 153-155.
7. Hicks, M. W., & Conner, N. E. (2014). Resilient ageing: A concept analysis. *Journal of advanced nursing*, 70(4), p. 744-755.
8. Martinson, M., & Berridge, C. (2015). Successful aging and its discontents: A systematic review of the social gerontology literature. *The gerontologist*, 55(1), 58-69.
9. Mandville-Anstey, S. A., Ward, P., Cameron, E., Browne, M., & Foley, H. (2022). Aging as a productive process: A critical analysis of aging policy in Newfoundland and Labrador, Canada. *Journal of Aging & Social Policy*, 34(1), 1-19.
10. Otto, R. B., Fields, N. L., Bennett, M., & Anderson, K. A. (2023). Positive aging and death or dying: A scoping review. *The Gerontologist*, 63(9), 1497-1509.
11. Pocock, T., Woodward, A., Wiles, J., Raphael, D., & Smith, M. (2023). Diverse approaches to conceptualizing positive ageing: A scoping review. *Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, 18(1), 1-26.
12. Ryff, C. D. (2014). Psychological Well-Being Revisited: Advances in the Science and Practice of Eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 83(1), 10-28.
13. Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433-440.
14. Waddell, C., Van Doorn, G., Power, G., & Statham, D. (2025). From successful ageing to ageing well: A narrative review. *The Gerontologist*, 65(1).
15. Wagg, E., Blyth, F. M., Cumming, R. G., & Khakhar-Satani, S. (2021). Socioeconomic position and healthy ageing: A systematic review of cross-sectional and longitudinal studies. *Ageing Research Reviews*, 69, 101365.
16. World Health Organization (2002). *World Health Organization (2002). Active Ageing: A Policy Framework*.
17. World Health Organization. (2017). *Global strategy and action plan on ageing and health: 2016–2020*. Geneva, Switzerland.
18. World Health Assembly, 73 (2020). *Decade of healthy ageing: the global strategy and action plan on ageing and health 2016–2020: towards a world in which everyone can live a long and healthy life: report by the Director-General*.
19. Zaidi, A., & Howse, K. (2017). The policy discourse of active ageing: Some reflections. *Journal of Population Ageing*, 10(1), 1-10.

SVEIKAS SENĖJIMAS (WHO, 2017; WHA, 2020)

Funkciniai gebėjimai = pajėgumai + aplinka

- ▲ Gyvenimo eigos perspektyva
- ▲ Sieja asmens pajėgumus ir aplinkos veiksnius
- ▼ Biomedicininė perspektyva
- ▼ Nepakankamai atsižvelgiama į subjektyvius aspektus

AKTYVUS SENĖJIMAS (WHO, 2002; Zaidi & Howse, 2017; Foster & Walker, 2021)

Įsitraukimas į socialinę, ekonominę, kultūrinę ir pilietinę veiklas

- ▲ Kvestionuoja nesavarankiškumo stereotipus
- ▲ Skatina dalyvavimą, įsitraukimą
- ▼ Akcentuoja naudingumą ir produktyvumą
- ▼ Nepakankamai atsižvelgiama į subjektyvius aspektus

PRODUKTYVUS SENĖJIMAS (Gonzales et al., 2020; Mandville-Anstey et al., 2021; Dommaraju & Wong 2021)

Dalyvavimas apmokamoje ir neapmokamoje produktyvioje veikloje

- ▲ Palaiko veiklumą ir socialinius ryšius
- ▲ Pajėgumų stiprinimas per įsitraukimą
- ▼ Akcentuoja naudingumą ir produktyvumą
- ▼ Nepakankamai atsižvelgiama į subjektyvius aspektus

POSITIVUS SENĖJIMAS (Posock et al., 2023; Otto et al., 2023)

Derina psichologinius, socialinius, ekonominius ir sveikatos aspektus

- ▲ Akcentuoja stiprybes
- ▲ Adaptivumas, autonomija, atsparumas
- ▼ Plati skėtinė koncepcija
- ▼ Akcentuoja individualią atsakomybę

SĖKMINGAS SENĖJIMAS (Rowe & Kahn, 1997; Ryff, 2014; Martinson & Berridge, 2015; Dillaway & Byrnes, 2009; Wagg et al., 2021)

Žemas ligų, negalios lygis + aukštas funkcionalumas + aktyvus dalyvavimas

- ▲ Įvairius aspektus integruojantis modelis
- ▲ Pabrėžiami teigiami senėjimo aspektai
- ▼ Normatyvinis, negalių diskriminuojantis požiūris
- ▼ Nerealistiškas lūkestis dėl ligų nebuvimo

ATSPARUS SENĖJIMAS (Hicks & Conner, 2014; Waddell et al., 2025)

Gebėjimas atsigauti po nesėkmių ar prisitaikyti prie pokyčių

- ▲ Apima visų sveikatos būklių asmenis
- ▲ Nesiremia „sveiki vs. sergantys“ dichotomija
- ▼ Normalizuoja struktūrines problemas
- ▼ Akcentuoja individualią atsakomybę

OPTIMALUS SENĖJIMAS (Baltes & Baltes, 1990; Aldwin et al., 2006; Ryff, 2014)

Prioritizavimas + optimizavimas + kompensavimas

- ▲ Orientuotas į procesą, holistinis
- ▲ Įtraukia prisitaikymą ir gerovę
- ▼ Abstraktus, sunki operacionalizacija
- ▼ Normatyvinis, pernelyg racionalus

Aukščiau pateiktos septynios senėjimo koncepcijos apima įvairius aspektus, kuriuos galima suskirstyti į keturias dimensijas: biomedicininę / funkcinę, psichologinę / kognityvinę, socialinę / aplinkos ir ekonominę / materialinę. Žemiau pateikiami indeksai, kurie atskleidžia, ar ir koku mastu empiriniai matavimai atspindi koncepcijose akcentuojamas dimensijas.

	Dimensijos	Biomedicininė / funkcinė	Psichologinė / kognityvinė	Socialinė / aplinkos	Ekonominė / materialinė	Aprašymas
TEORINĖS DIMENSIJOS	Biomedicininė / funkcinė	●	●	●	●	Dimensija įtraukia įvairius biomedicininis aspektus (įskaitant ligas, negalias, sutrikimus), fiziologinį funkcionavimą .
	Psichologinė / kognityvinė	●	●	●	●	Dimensija apima psichikos sveikatą, gerovę, kognityvines funkcijas (dažniausiai susijusias su atminties, koncentracijos gebėjimais).
	Socialinė / aplinkos	●	●	●	●	Dimensija apima socialinius ryšius, dalyvavimą neapmokamose veiklose , taip pat aplinką (infrastruktūrą, aplinkosaugą), paslaugas .
	Ekonominė / materialinė	●	●	●	●	Dimensija apima asmenų pajamas ir turtą , taip pat vykdomą politiką ir sistemas , kurios daro įtaką asmenų ekonominei padėčiai (pensijų sistemos, skurdas, užimtumas, išsilavinimo lygis).

